

STUDII

**CARACTERISTICI FUNDAMENTALE ALE INTERPRETĂRII
JUDICIARE**

**FUNDAMENTAL CHARACTERISTICS OF JUDICIAL
INTERPRETATION**

DOI: 10.24193/SUBBjur.63(2018).4.3

Published Online: 2018-12-31

Cristina TOMULEȚ*

Abstract:

In the present study, I analyse three fundamental characteristics of judicial interpretation with the aim of highlighting its nature. To that end, I discuss interpretation as a rational and intuitive act, as a source of legal argumentation and as an act of volition.

Regarding the first characteristic of interpretation, I conclude that judicial interpretation can only be the result of intertwining reason and intuition, as a balanced solution to the extreme positions promoted by legal formalism and the free law movement. At the same time, I consider that the use of intuition in the context of judicial interpretation allows the integration of natural law in positive law systems. Concerning the second characteristic of interpretation, I consider that interpretation gives birth to legal argumentation due to the imprecise character of the legal language and also due to the various interests that may be protected via different interpretations of the same legal norm. Finally, I underline that judicial interpretation inevitably becomes an act of volition in the more controversial cases situated at the border of the intended scope of legal norms.

Rezumat:

În prezentul studiu au fost supuse analizei trei caracteristici esențiale ale interpretării judiciare în scopul evidențierii naturii acesteia. Pentru atingerea acestui scop, a fost pusă în discuție interpretarea ca act intuitiv și rațional, ca sursă a argumentării juridice și ca act de voință.

Cu privire la prima trăsătură a interpretării, am concluzionat că interpretarea judiciară nu se poate realiza decât prin împletirea rațiunii și a intuiției, ca soluție de echilibru față de pozițiile extreme promovate de formalismul legal și mișcarea dreptului liber. Totodată, am evidențiat că recurgerea la intuiție în contextul interpretării judiciare permite integrarea dreptului natural în sistemul de drept pozitiv. Cu privire la a doua trăsătură a interpretării, am subliniat că aceasta dă naștere argumentării juridice datorită naturii inexacte a limbajului juridic și datorită intereselor variate care pot fi protejate prin diverse interpretări ale normelor juridice. Nu în ultimul rând, am arătat că interpretarea judiciară reprezintă în mod inevitabil un act de voință în cazurile controversate care se află la frontiera sferei de aplicabilitate a normelor juridice.

Keywords: judicial interpretation; legal formalism; the free law movement; reason; intuition; natural law; positive law; characteristics of judicial interpretation.

Cuvinte cheie: interpretare judiciară; formalism legal; mișcarea dreptului liber; rațiune; intuiție; drept natural; drept pozitiv, caracteristici ale interpretării judiciare.

1 Introducere

În prezenta lucrare, vom aborda interpretarea judiciară din trei perspective distincte, în scopul clarificării naturii sale. În acest sens, vom analiza interpretarea *ca act intuitiv și rațional*, *ca sursă a argumentării juridice* și *ca act de voință*.

2 Interpretarea ca act intuitiv și rațional

2.1 Formalismul legal și mișcarea dreptului liber: două concepții extreme asupra interpretării judiciare

În această secțiune, ne propunem să demonstrăm că interpretarea judiciară este atât un act intuitiv, cât și unul rațional. Adoptând această opinie, respingem implicit poziția *formalismului legal*¹, potrivit căreia sistemul juridic poate fi conceput ca o structură exclusiv logică cuprinzând un set de reguli generale, complete și clare, pe baza cărora orice problemă apărută în practică poate fi rezolvată în mod deductiv². Într-un astfel de sistem, rolul judecătorului se reduce la aplicarea mecanică a unei legi, al cărei înțeles este clar și predeterminat, unei stări de fapt, soluția cauzei rezultând în mod necesar din suprapunerea logică a celor două planuri³. Este de la sine înțeles că o astfel de perspectivă asupra sistemului juridic exclude orice formă de intuiție sau decizie liberă a judecătorului⁴, acesta din urmă acționând ca un robot în aplicarea unui algoritm logic, exact.

Pe o poziție diametral opusă față de formalismul legal, se situează *curentul realismului legal*, apărut în America, respectiv *mișcarea dreptului liber*, apărută în Europa. Potrivit acestor curente, adevăratul fundament al hotărârii judecătorești nu este logica, ci intuiția sau sentimentul de justiție al judecătorului⁵. Cele două curente au urmărit eliberarea puterii judecătorești de orice teorii sau reguli de interpretare având ca scop subordonarea interpretării judiciare surselor formale ale dreptului⁶. În acest sens, potrivit unuia dintre promotorii mișcării dreptului liber, nu trebuie să se considere că prevederile legale instituie reguli având o aplicabilitate generală, ci ele trebuie analizate ca decizii specifice aplicabile doar cazurilor expres

prevăzute în textul legal. În celelalte cazuri, judecătorul este liber să decidă potrivit sentimentului său de justiție, format pe baza intuiției și a experienței sale de judecător⁷. Este evident că o astfel de perspectivă asupra interpretării judiciare, caracterizată de o supraaccentuare a intuiției și a libertății de decizie a judecătorului, pune în pericol ordinea și securitatea juridică⁸.

Poziția de echilibru între cele două curente de gândire opuse⁹ a fost identificată de H. L. A. Hart în urma evidențierii erorilor fundamentale specifice ambelor curente. Astfel, autorul a considerat că deși fiecare curent a descoperit trăsături importante ale interpretării judiciare, tendința acestora de a exagera anumite trăsături prin excluderea altor caracteristici esențiale ale interpretării a condus la vicierea lor iremediabilă¹⁰. Prin urmare, H. L. A. Hart a încercat să traseze o linie de echilibru în cadrul acestei dezbateri, afirmând importanța logicii, cu recunoașterea limitelor sale, dar admitând totodată și prezența intuiției, cu respingerea susținerii potrivit căreia judecătorii sunt liberi să soluționeze cauze potrivit intuiției lor fără nicio constrângere de ordin logic¹¹. În opinia autorului citat, atât logica, cât și intuiția joacă un rol important în soluționarea cauzelor de către instanțele judecătorești¹².

Cu privire la eroarea fundamentală a formalismului legal, H. L. A. Hart a considerat că activitatea de legiferare este viciată de o deficiență supremă, și anume de imposibilitatea de a prevedea toate combinațiile posibile de circumstanțe care pot apărea în practică. Prin urmare, legile sunt în mod inevitabil marcate de goluri, incertitudini și sfere de aplicabilitate nedeterminate. Această realitate practică subminează formalismul legal și evidențiază eroarea sa teoretică fundamentală. Ea constă în convingerea că noțiunile juridice sunt „fixe” sau „închise” în sensul că pot fi definite exhaustiv în așa fel încât orice caz real sau imaginar să poată fi încadrat sau

exclus cu ușurință din sfera de aplicabilitate a respectivei noțiuni. Cu alte cuvinte, potrivit formalismului legal, semnificația normelor juridice este clară și determinată *in abstracto*, înainte de a se analiza vreo problemă apărută cu ocazia aplicării lor *in concreto*¹³.

Totodată, în opinia lui H. L. A. Hart, legiuitorii au anumite situații în vedere atunci când creează norme generale. Aceste situații standard aparțin nucleului dur al semnificației normei și pot fi încadrate cu ușurință în sfera sa de aplicabilitate. În aceste cazuri, aplicarea normei nu ridică probleme și este automată, încadrându-se în metoda deductivă a formalismului legal. Cu toate acestea, există stări de fapt atipice, situate în afara nucleului dur al semnificației normei, care creează o zonă de penumbră a cazurilor discutabile sau controversate. La frontiera sferei de aplicabilitate a normei se regăsesc acele stări de fapt dificile care au doar anumite caracteristici în comun cu situația standard sau care posedă unele caracteristici suplimentare față de cele regăsite în situația standard.

În opinia lui H. L. A. Hart, o penumbră a nedeterminării înconjoară orice normă juridică, iar problemele apărute în această sferă nu pot fi soluționate doar prin deducții logice. Aplicarea normei juridice, în zona sa de penumbră, impune judecătorului să ia *decizii* (s.n.) care nu sunt dictate nici de formularea expresă a normei, nici de concluzii logice. În aceste cazuri, responsabilitatea de a decide sfera de aplicabilitate a normei îi revine exclusiv judecătorului, în urma unei cercetări de ordin practic care vizează scopul și obiectivele normei. Doar în lumina acestora, judecătorul poate decide dacă o stare de fapt atipică trebuie sau nu încadrată în sfera de aplicabilitate a normei¹⁴. În acest sens, subliniem că judecătorul are ocazia de a implementa principiul de drept natural atunci când se confruntă cu zone de penumbră ale normelor juridice deoarece acestea îi oferă oportunitatea de

a alege dintre mai multe interpretări posibile. Astfel, prin identificarea scopului și obiectivelor normei interpretul va fi automat condus spre principiul de drept natural care se află la originea normei de drept pozitiv, care va fi util pentru interpretarea acesteia în cazurile controversate¹⁵.

Din cele prezentate mai sus, se poate observa că H. L. A. Hart recunoaște importanța deciziei judecătorului și, implicit, a intuiției care o precede, în limitele zonelor de penumbră ale normelor juridice. În acest sens, autorul subliniază că zonele de penumbră în discuție sunt consecința faptului că limbajul juridic are o structură „deschisă”.

În acest context, subliniem că există un clivaj major între realitate și limbaj, care ține de natura lor distinctă. Limbajul nu poate cuprinde, datorită naturii sale limitate, totalitatea stărilor de fapt în complexitatea lor. Prin urmare, din moment ce realitatea nu poate fi descrisă exhaustiv prin intermediul normelor juridice, tehnica optimă (dar imperfectă) de legiferare este utilizarea normelor cu caracter general. Nedeterminarea relativă a limbajului juridic (cauzată de caracterul flexibil sau polisemantic al unor termeni sau combinații de termeni) împreună cu caracterul general al normelor creează un spațiu de manevră al interpretării indispensabil pentru a face posibilă aplicarea efectivă¹⁶ a normelor juridice în practică. În acest context, precizăm că unirea aparent imposibilă dintre cele două planuri (realitate și limbaj) nu poate avea loc decât prin intermediul unei *decizii interpretative*.

În același sens, în opinia lui H. L. A. Hart, structura deschisă a dreptului presupune că în orice sistem juridic rămâne un domeniu larg pentru exercitarea unei aprecieri discreționare de către instanțe în procesul de a clarifica noțiuni vagi și incertitudini legale sau de a dezvolta și detalia reguli generale¹⁷. În această sferă, logica este insuficientă și trebuie

complinită prin decizii ale judecătorului, precedate de intuiții, cu privire la sfera de aplicabilitate a normelor. Aceste decizii sunt inspirate, *inter alia*, de scopul și obiectivele normei, care își au originea în principii de drept natural.

Totodată, H. L. A. Hart a criticat poziția realismului legal și a mișcării dreptului liber de respingere categorică a rolului logicii în practica judiciară și de supraaccentuare a intuiției, ca promovând o perspectivă obscură și confuză.

În acest sens, autorul a subliniat că eroarea fundamentală a formalismului legal nu este utilizarea logicii în procesul interpretării judiciare. Logica nu este decât o forță inertă care nu poate determina, în sine, interpretarea termenilor sau sfera de aplicabilitate a normelor juridice. Silogismul oferă doar un cadru pentru raționamente valide într-un sistem juridic considerat a fi complet.

Astfel, în opinia lui H. L. A. Hart, eroarea de bază a formalismului legal nu are de-a face cu logica, ci cu percepția asupra limbajului juridic. Acest curent reprezintă un pericol la adresa unei practici judiciare de calitate deoarece pleacă de la premisa că termenii juridici pot fi definiți aprioric în mod exhaustiv. O astfel de atitudine cu privire la modalitatea de definire a conceptelor se află la baza viciului formalismului legal de a încuraja prejudecata oarbă a problemelor juridice¹⁸. Acționând în conformitate cu preceptele formalismului legal, judecătorul nu va realiza, sau va alege să ignore, că norma poate primi mai multe interpretări plauzibile cu privire la care are o libertate de decizie necontrolată de convențiile interpretative acceptate¹⁹.

Supoziția că termenii juridici au o definiție exhaustivă, predeterminată, denaturează realitatea modului în care funcționează interpretarea judiciară. Astfel, considerând că semnificația termenilor

juridici rămâne fixă de-a lungul timpului, formalismul legal neagă caracterul inevitabil al deciziei interpretative atunci când apar dificultăți de interpretare în zonele de penumbră ale normelor juridice. Orice judecător care consideră modelul propus de formalismul legal ca fiind viabil se amăgește pe sine și, mai rău, pe justițiabilii care vor fi influențați de deciziile sale. Dacă un astfel de judecător adoptă orbește o definiție a unui termen juridic înainte de a lua în considerare starea de fapt specifică și consecințele sociale puse în discuție de cauza respectivă, acesta va comite eroarea prejudecății. Ea este, la rândul său, o decizie²⁰, chiar dacă uneori inconștientă.

Judecătorul decide astfel să ignore realitatea faptului că norma juridică este marcată de un anumit grad de nedeterminare, ceea ce implică responsabilitatea sa de a decide granițele sferei sale de aplicabilitate în cazurile atipice. Ignorarea realității în discuție îl va absolvi pe judecător în ochii săi de responsabilitatea deciziei, fiind mult mai confortabilă poziția de a se considera pe sine ca fiind un simplu robot care urmează să aplice logic și mecanic un text clar *in abstracto*. Cu toate acestea, decizia judecătorului de a nu-și asuma în mod conștient responsabilitatea de a stabili sfera de aplicabilitate a normei în cazurile atipice va conduce la soluții rigide și inechitabile, care fac abstracție de obiectivele sociale urmărite prin legiferare. Aplicând o astfel de abordare, judecătorul va integra în mod artificial o anumită realitate într-un text legal sau va refuza să o facă deoarece se consideră ținut de o definiție predeterminată a unui termen sau concept juridic. În realitate, sensul autentic al normelor juridice nu poate fi identificat pe deplin decât în lumina stărilor de fapt care fac obiectul aplicării normelor în discuție, cu luarea în considerare a consecințelor sociale ale cauzelor în discuție.

În concluzie, considerăm că o practică judiciară de calitate depinde de recunoașterea adevărului că, în cazurile atipice sau controversate, destul de numeroase de altfel, judecătorului îi revine sarcina de a decide sfera de aplicabilitate a normelor juridice.

Apreciem astfel că atât formalismul legal, cât și curente din categoria opusă, contribuie la sublinierea unor trăsături aparent contradictorii ale interpretării judiciare. În acest context, vom încerca în cele ce urmează să detaliem modul în care, în realitate, intuiția și rațiunea se împletesc în procesul interpretării²¹.

2.2 Rolul rațiunii și al intuiției în actul interpretării judiciare

Astfel considerăm că omul are *minte* (sediul *rațiunii*), dar are și *inimă* (sediul *intuiției*²²). Atât rațiunea, cât și intuiția sunt mijloace de cunoaștere²³.

Rațiunea a fost definită ca fiind gândirea logică sau facultatea, proprie omului, de a cunoaște prin noțiuni, judecăți, raționamente²⁴. Prin intermediul rațiunii nu pot fi cunoscute decât realități exterioare (spre exemplu, elementele unei stări de fapt) sau realități intelectuale (concepte, noțiuni, idei, argumente etc.). În același timp, rațiunea are capacitatea de a crea realități intelectuale și de a le interconecta. Spre exemplu, în cadrul interpretării juridice, rațiunea este instrumentul care facilitează îmbinarea mai multor elemente (scopul normei, intenția legiuitorului, norme de drept natural, alte norme de drept pozitiv etc.) în scopul realizării unei interpretări adecvate.

Dar care este elementul care motivează rațiunea să funcționeze, conducând-o înspre un anumit rezultat? În opinia noastră, motorul rațiunii sau elementul care o pune în mișcare este *intuiția intelectuală*²⁵.

Deși acest concept este arareori pus în discuție în domeniul juridic²⁶, considerăm că intuiția intelectuală constituie o realitate a modului în care funcționează rațiunea, inclusiv în domeniul dreptului. În absența intuiției, rațiunea rămâne o forță inertă, lipsită de direcție. Intuiția este sclipirea inițială care declanșează manifestarea rațiunii. Spre exemplu, adesea în momentul citirii unui text cuprinzând argumente juridice, juristul are un instinct inițial care îi arată că un anumit argument este valid sau nu, instinct care nu poate fi explicat decât ulterior prin argumente. De asemenea, într-un demers argumentativ dezinteresat, intuiția intelectuală îi dictează adesea de la bun început persoanei care argumentează poziția validă pe care trebuie să o apere. Ea este cea care indică persoanei de unde și cum să înceapă demersul argumentativ. În aceeași măsură, intuiția intelectuală inspiră alegerea și crearea argumentelor. Ea constituie liantul natural al argumentelor și cea care le îndreaptă înspre o anumită concluzie.

Având în vedere că interpretarea juridică constituie un demers argumentativ, este evident că intuiția intelectuală joacă un rol important și în acest context. Spre exemplu, este bine cunoscut faptul că nu există un algoritm rigid al interpretării care să impună ordinea în care trebuie aplicate metodele de interpretare. De multe ori, intuiția intelectuală a interpretului contribuie la alegerea metodelor de interpretare adecvate normei interpretate, precum și a ordinii lor²⁷.

În acest context, subliniem că intuiția intelectuală nu trebuie înțeleasă ca fiind un impuls orb și nelimitat care împinge automat interpretul înspre o anumită variantă de interpretare²⁸. Intuiția nu poate contraveni limitelor legitime ale interpretării decurgând dintr-o interpretare gramaticală rezonabilă a normei. De asemenea, ea nu poate fi separată de calitatea argumentelor utilizate de interpret în cadrul unui demers rațional.

În acest sens, în doctrină s-a arătat că, potrivit studiilor din domeniul psihologiei, persoanele posedă două sisteme cognitive pentru a lua decizii: unul intuitiv și unul deliberativ, cele două operând simultan²⁹. Sistemul intuitiv este caracterizat de spontaneitate, rapiditate și nu necesită multă atenție sau efort, în timp ce sistemul deliberativ implică operațiuni intelectuale care necesită timp, efort, concentrare și aplicarea unor reguli învățate anterior³⁰.

În opinia noastră, nu poate fi negată realitatea faptului că în practica judiciară ambele sisteme sunt utilizate de interpreți, ele fiind inerente oricărui proces decizional specific ființelor umane. Din moment ce sistemul intuitiv și cel deliberativ caracterizează în egală măsură structura psihologică a interpreților, considerăm că aptitudinea acestora de a opta radical între cele două sisteme este limitată. Astfel, un interpret poate decide să acorde mai multă importanță sistemului intuitiv sau celui deliberativ în demersul său interpretativ, dar nu se poate debarasa complet de unul din ele. În acest context, considerăm că interpretul trebuie să acorde, în măsura posibilității, o importanță egală celor două sisteme pentru a ajunge la interpretări judiciare adecvate, care să nu fie expresia vreunui exces de spirit sau de literă. Considerăm că atât o interpretare pur intuitivă, cât și una pur rațională se pot dovedi la fel de abuzive indiferent că acestea îmbracă forma arbitrariului sau a formalismului.

În acest sens, subliniem că necesitatea motivării hotărârii judecătorești constituie o garanție împotriva arbitrariului care ar putea fi produs de o exagerare a intuiției în interpretare. Astfel, cerința motivării hotărârii judecătorești impune recurgerea la sistemul deliberativ, care presupune justificarea intuiției interpretului prin argumente. În acest sens, s-a afirmat că intuiția are în mod invariabil un rol central în practica

judiciară, dar ea este la rândul său dependentă de tehnici non-intuitive, mai ales în procesul de a justifica în mod public soluția interpretativă aleasă³¹. În același sens, în doctrina interbelică împletirea echilibrată a intuiției și a rațiunii în interpretare a fost abordată în felul următor: „Fiindcă, în esența ei, intuiția este nedemonstrabilă, ar însemna ca judecătorii în special și juriștii în genere să nu dea seama de interpretările lor, știința dreptului și jurisprudența rămânând un șir de rezultate nemotivate. În realitate însă, cum în însăși spiritul omenesc nu există zone separate pentru intuiție și pentru raționament, ambele determinări amestecându-se și influențându-se una pe alta, ca pornite din aceleași insondabile adâncuri, se înțelege că nu este nefiresc ca intuiția să-și desfășoare rezultatul cunoașterii ei în cadrele raționamentului. Instinctul, e drept, nu cunoaște logică, dar intuiția, care în om este instinct luminat și dezinteresat, adică depășind funcționarea utilitară și automată, este compatibilă cu rațiunea. Intuiția este și ea gândire”³².

Pe lângă rațiune și intuiție intelectuală, omul are și inimă³³: sediul *intuiției originare* sau *pure*³⁴. Inima este partea cea mai profundă a persoanei³⁵, care există dincolo de filtrul rațiunii sale, având aptitudinea *de a percepe în mod nemijlocit valori, de a distinge între bine și rău, precum și de a empatiza cu alte persoane*.

Percepția prin intermediul inimii este diferită de cea rațională. Inima simte obiectul cunoașterii, nu îl gândește. Obiectul cunoașterii este revelat inimii în mod direct și natural. În acest sens, potrivit filosofului Andrei Pleșu „cunoașterea cu inima nu avansează în trepte, etapă cu etapă. E mai aproape de o reacție «imediată» (...). Seamănă mai mult cu gândirea intuitivă sau cu judecata de gust. Când vezi un obiect, nu cazi îndelung pe gânduri, ca să stabilești dacă îți place sau nu. Îți place sau nu din prima clipă. Abia după aia

începi să elaborezi, să cauți explicații, argumente, «să construiești» o motivație plauzibilă a opțiunii tale. Dar opțiunea în sine e de tipul *aderenței nereflectate*³⁶. În același timp, cunoașterea prin intermediul rațiunii e rece și detașată, în timp ce cunoașterea prin intermediul inimii e caracterizată de compasiune și empatie³⁷.

Pentru a percepe obiectul cunoașterii, inima se folosește de intuiția originară sau pură. În doctrina interbelică, intuiția a fost definită ca fiind „un fel de cunoaștere prin instinct, nu prin rațiune a lucrurilor, (...) un fel de simț intim cu ajutorul căruia ființa noastră prinde adevărul, e o pătrundere mai mult sau mai puțin misterioasă în interiorul lucrurilor, simpatizând așa-zicând cu ele spre a le sesiza esența, este o cunoaștere pe dinăuntru, nu pe dinafară a realității (...)”³⁸. În același sens, un alt autor afirma că: „prin ea [intuiția] cunoașterea sosește repede la obiect. Intuiția ne dă nemijlocit obiectul, făcându-ne să coincidem spontan cu ceea ce el are intim și inexprimabil”³⁹.

Același autor a expus în doctrină caracteristicile intuiției. Potrivit lui V. V. Georgescu, *intuiția este complementară intelectului și îl suplinește în fața neputinței sale, având în vedere că „intelectul e constrâns în marginile spațiului, în silnicia silogismului”*⁴⁰. Totodată, intuiția este *spontană*, pornește de la sine. *Nimic nu îi este anterior*, nu o produce sau motivează. Acțiunile pornesc din ea. În același timp, *intuiția are continuitate* (ca viața) și este *eficace* – ne arată intimitatea obiectului. Ea este *adaptabilă*. În timp ce intelectul, prin concepte și categorii, tinde la unitate, intuiția merge spre *diversitate, variabilitate și evoluție*. Ea *inovează și creează*⁴¹.

Cu privire la obiectul cunoașterii intuitive, am afirmat anterior că prin intermediul intuiției originare sau pure pot fi percepute în mod nemijlocit valori. În acest sens, subliniem că valorile nu pot fi cunoscute în

profunzime prin instrumentul rațiunii. Deși ele pot fi percepute la nivel intelectual în mod superficial, conținutul și importanța valorilor nu pot fi înțelese pe deplin decât prin intermediul inimii. Acest tip de cunoaștere constă în conștientizarea importanței valorilor prin imaginarea consecințelor grave ale pierderii acestora. Spre exemplu, în cazul judecătorilor, o înțelegere pur intelectuală a libertății sau a respectului față de drepturile fundamentale riscă să rămână fără efecte în practică, în absența unui exercițiu de empatie prin care judecătorul să se pună în locul persoanei căreia urmează să i se aplice o măsură de restrângere a drepturilor sale fundamentale. Prin urmare, considerăm că doar judecătorii care sunt convinși de importanța acestor valori se vor asigura că ele sunt implementate în mod efectiv în practică.

Din cele expuse în paragraful precedent, se poate observa că am integrat în categoria valorilor anumite principii de drept natural. Subliniem astfel că deși prin intermediul intuiției pot fi percepute o varietate de valori non-juridice⁴², din perspectivă juridică, nu vom pune accent decât pe valorile care pot fi încadrate în noțiunea dreptului natural. Se poate astfel observa că principiile de drept natural, dincolo de faptul că se află la originea normelor de drept pozitiv, consacră totodată valori ale unui sistem juridic sănătos. Spre exemplu, principiul respectării drepturilor fundamentale consacră o valoare specifică sistemelor juridice aparținând statelor democratice, care se bazează pe libertatea individului, și nu pe dictatură.

Prin urmare, având în vedere că dreptul natural poate fi încadrat în sfera valorilor, subliniem că intuiția joacă un rol important în cunoașterea sa - atât a dreptului natural abstract⁴³, cât și a celui concret. Astfel, în ceea ce privește cunoașterea dreptului natural abstract, din moment ce principiile obiective de drept natural consacră valori primordiale și nedemonstrabile,

identificarea lor, precum și conștientizarea faptului că ele merită protecție în calitate de valori, nici nu s-ar putea realiza altfel decât pe cale intuitivă. În consecință, în cadrul interpretării judiciare, intuiția este cea care îi permite interpretului să identifice principiul de drept natural abstract care se află la originea normei de drept pozitiv pentru a putea oferi normei o interpretare care să transpună în realitate valorile dreptului natural, cu respectarea limitelor dreptului pozitiv.

În ceea ce privește cunoașterea dreptului natural concret⁴⁴ prin intermediul intuiției, vom aborda problema în discuție pornind de la analiza intuiției oricărei persoane cu privire la ceea ce este just sau echitabil. Exercițarea intuiției originare în acest context permite atât identificarea dreptății ca valoare în lumina unor circumstanțe concrete, cât și distingerea justiției de injustiție⁴⁵. În acest sens, subliniem că intuiția dreptății există în fiecare om din naștere, indiferent că este jurist sau nu. Cu privire la acest aspect, un autor a observat că ideea dreptății se dezvoltă foarte devreme la copii și este pusă în cuvinte până la vârsta de trei ani. Copiii afirmă adesea „nu este corect” sau utilizează expresii echivalente⁴⁶. Totodată, același autor, care este și psihanalist, a afirmat că aproximativ 90% din pacienții săi invocă teme legate de dreptate în cadrul ședințelor de psihanaliză. Autorul a concluzionat astfel că sentimentele legate de dreptate și nedreptate sunt caracteristice pacienților săi și, probabil, aproape fiecărui om⁴⁷.

Având în vedere că există o suprapunere importantă între categoria justului și a moralei, subliniem că distincția dintre moralitate și imoralitate se realizează tot pe cale intuitivă. Astfel, potrivit unui autor, intuiția de natură morală constă într-o judecată spontană, care nu este rezultatul vreunui raționament conștient⁴⁸. Acesta a mai precizat că este dificilă justificarea vreunei opinii de natură morală fără să se recurgă la intuiție⁴⁹. În același sens,

un alt autor a arătat că persoanele care emit judecăți morale sau estetice recurg aproape exclusiv la o percepție de ordin intuitiv. Conform acestuia, persoanele au o experiență afectivă imediată ca reacție la întâmplări care implică judecăți de natură morală sau estetică. Reacția lor afectivă anticipează opinia acestora cu privire la caracterul moral sau imoral al unui comportament, de-abia ulterior fiind avansate argumente într-un sens sau în altul⁵⁰.

În acest context, subliniem că diferențierea între just și injust se realizează în aceeași manieră intuitivă descrisă în paragraful precedent. În primă fază, caracterul just sau injust al unui comportament este calificat ca atare în mod spontan de către subiectul cunoașterii. De-abia ulterior, acesta își va justifica opinia prin diverse argumente.

Deși realizarea distincției între just și injust are loc în modalitatea intuitivă descrisă mai sus în cazul majorității persoanelor, în cazul persoanelor cu studii juridice, intuiția dreptății este adesea atrofiată. Din nefericire, majoritatea juriștilor lasă în urmă idealul dreptății care i-a motivat inițial să aleagă cariere juridice pe măsură ce avansează în educația lor. Aceștia sunt încurajați să procedeze astfel chiar în cadrul sistemului de educație juridică, fiindu-le adesea transmisă ideea că dreptul este un domeniu pur tehnic și rațional, care nu are de-a face cu intuiția sau dreptatea. Adoptând treptat un aer de superioritate datorită numeroaselor cunoștințe juridice dobândite, juriștii ajung să-și disprețuiască propria naivitate de a-și fi dorit cândva „să facă dreptate”. Chiar dacă dorința în discuție trebuie educată, având în vedere că există riscul ca ea să îmbrace forme arbitrare, considerăm că abandonarea idealului dreptății are un efect negativ asupra sistemului juridic. În primul rând, renunțarea la aspirația după dreptate îi transformă pe juriști în „roboți” insensibili, care acționează exclusiv pe baza

rațiunii. Ei devin astfel incapabili să mai sesizeze realitatea din jurul lor în mod intuitiv și empatic. În al doilea rând, abordarea exclusiv rațională a problemelor juridice conduce adesea la multă absurditate. În numeroase cazuri, persoanele lipsite de educație juridică sunt mult mai capabile să distingă justul de injust sau rezonabilul de nerezonabil decât juriștii. Aceștia din urmă nu mai au curajul de a afirma că ceva este alb sau negru. Totul este gri și posibil de argumentat într-un sens sau în altul, ceea ce produce adesea multă confuzie, mai ales pentru destinatarii dreptului care tânjesc după o formă de justiție substanțială.

În acest context, subliniem că rolul rațiunii nu este de a înăbuși intuiția⁵¹, ci de a o susține și completa. În opinia noastră, juriștii ar trebui să lupte pentru a-și recâștiga intuiția pierdută pentru că numai ea poate garanta existența unui sistem juridic uman. Precizăm astfel că intuiția dreptății poate fi în primul rând redescoperită *prin regăsirea propriei inimi*. Acest demers presupune concentrarea atenției asupra „vocii” interioare⁵² care transmite prin senzații lăuntrice, și nu prin cuvinte, convingerea că o anumită acțiune este justă sau injustă. În acest context, facem precizarea că termenul de acțiune este utilizat în sens larg. Distincția între just și injust este aplicabilă în egală măsură legilor, actelor administrative sau interpretărilor judiciare, care reprezintă dintr-o anumită perspectivă acțiuni ale autorităților publice. Precizăm totodată că stabilirea pe baza intuiției a caracterului injust al unui act care emană de la o autoritate publică poate constitui un indiciu puternic al neconstituționalității sau nelegalității lui⁵³, cu consecința posibilității desființării lui prin intermediul procedurilor existente. Spre exemplu, în practică, înainte de a considera că o anumită lege este neconstituțională, juriștii observă adesea în primă fază caracterul ei injust. Această constatare îi motivează să examineze compatibilitatea legii cu Constituția, verificând

dacă o interpretare rezonabilă a textelor constituționale le permite să avanseze argumente în sensul neconstituționalității legii. De asemenea, în contextul interpretării judiciare, constatarea caracterului injust al unei posibile interpretări a legii îl poate motiva pe interpret să adopte o altă interpretare, mai justă, dacă limitele respectivului textului legal permit o atare interpretare.

Nu în ultimul rând, regăsirea intuiției dreptății nu poate fi separată de dezvoltarea empatiei față de destinatarul actului de justiție. Astfel, intuiția justului poate fi dezvoltată prin identificarea cu nedreptatea suferită de alte persoane⁵⁴. Această identificare va da naștere unei reacții adverse de respingere a injustiției care va crește aspirația după dreptate a persoanei care o practică. Aspirația în discuție, la rândul său, va dezvolta receptivitatea persoanei față de soluția justă care are aptitudinea de a repara injustiția în discuție. Considerăm astfel că practicarea empatiei în sensul arătat anterior va inspira juristul, indiferent că este avocat, procuror sau judecător, să perceapă intuitiv soluția justă *in concreto*, motivându-l totodată să lupte pentru promovarea acesteia sau să o aplice. În același timp, în cazul persoanelor care au competența de a dispune diverse măsuri, soluția identificată ca justă poate fi testată tot prin intermediul empatiei. Astfel, persoana în discuție poate examina caracterul echitabil al măsurii, verificând dacă ar considera măsura la fel de justă în ipoteza în care ea însăși ar face obiectul acesteia⁵⁵.

În continuare, ne vom concentra asupra rolului intuiției în identificarea dreptului natural concret de către judecător. Subliniem astfel că pentru a ajunge la soluția interpretativă echitabilă *in concreto*, judecătorul trebuie să parcurgă mai multe etape. În primul rând, acesta trebuie să realizeze interpretarea abstractă a normei juridice⁵⁶. După cum am arătat

anterior, intuiția originală îi permite judecătorului să identifice principiul de drept natural abstract care se află la originea normei de drept pozitiv pentru a-i putea oferi acesteia din urmă o interpretare care să transpună valorile dreptului natural în realitate. În al doilea rând, judecătorul trebuie să realizeze interpretarea concretă a normei⁵⁷. În această etapă, intuiția îi permite judecătorului să identifice cea mai justă interpretare a normei, în limitele permise de textul legal, în urma analizării consecințelor diverselor interpretări posibile⁵⁸.

Nu în ultimul rând⁵⁹, judecătorul are responsabilitatea de a elucida starea de fapt, context în care intuiția originală joacă un rol important. Astfel, declarațiile orale care emană de la suspect, de la partea vătămată, precum și de la martori constituie adesea mijloace de probă decisive pentru dovedirea stării de fapt. În acest context, judecătorul are sarcina de a aprecia credibilitatea declarațiilor în discuție, interpretarea adecvată a stării de fapt depinzând de „interpretarea” persoanelor menționate. Evidențiem astfel că aprecierea credibilității unor declarații se realizează în mare măsură pe cale intuitivă. În contextul de față, intuiția originală îi oferă judecătorului capacitatea de a distinge adevărul de minciună⁶⁰.

Cu privire la modalitatea în care funcționează intuiția din acest punct de vedere, subliniem în primul rând că ea permite cunoașterea unor realități interioare, de natură psihologică. Precizăm în acest sens că adevărul și minciuna sunt realități care izvorăsc din interiorul persoanelor. Cu toate acestea, caracterul veridic sau fals al unor declarații emană dintr-o decizie internă a persoanei în discuție, care dacă rămâne nemanifestată nu poate fi sesizată de alte persoane nici măcar prin intermediul intuiției. Totuși, în momentul în care persoana începe să vorbească și să se exteriorizeze prin alte mijloace de comunicare non-verbală (mimică, gestică, limbajul trupului

etc.), ea deschide o fereastră înspre interiorul său care poate fi accesată de judecător în mod intuitiv. Subliniem astfel că percepția intuitivă a interiorului persoanei nu poate fi separată de interpretarea modului în care aceasta se exteriorizează în timp ce dă declarații sau de interpretarea conținutului acestora. În acest sens, este bine cunoscut faptul că există anumite semne care indică de regulă dacă o persoană minte sau spune adevărul. Spre exemplu, absența contactului vizual⁶¹, gesturi care denotă nervozitate⁶² sau lipsa de coerență a declarațiilor⁶³ pot indica faptul că o persoană minte. Cu toate acestea, în unele cazuri, semnele prezentate se pot datora altor cauze. Astfel, absența contactului vizual și gesturile care denotă nervozitate pot caracteriza o persoană timidă și emotivă, care se simte copleșită de sarcina de a da o declarație în fața unei instanțe. De asemenea, lipsa de coerență a declarațiilor se poate datora lipsei de educație sau unui nivel redus de inteligență.

Facem aceste precizări în încercarea de a arăta că dincolo de semnele exterioare care demonstrează de regulă caracterul veridic sau fals al unor declarații, convingerea că o persoană minte sau spune adevărul este determinată, în esență, de *senzația de adevăr sau de minciună* transmisă de întreaga sa persoană în timp ce vorbește. Senzația în discuție nu poate fi percepută decât intuitiv. Considerăm astfel că în examinarea credibilității unor declarații, judecătorul trebuie să acorde prioritate percepției sale intuitive prin intermediul căreia se conectează în mod direct cu persoana analizată și nu semnelor exterioare anterior menționate, având în vedere că ele, deși importante, pot induce în eroare dacă sunt luate în considerare făcându-se abstracție de senzația globală transmisă de persoana în discuție și de caracteristicile sale personale.

În ceea ce privește interpretarea stării de fapt în ansamblu, considerăm că intuiția originară călăuzește interpretul prin noianul de probe înspre adevărul factic. În acest sens, s-au afirmat următoarele: „Dar tot intuitivă este înțelegerea ei [a minorei]⁶⁴ și atunci când drumul către obiect (...) este mai lung în durată, el trebuind să străbată mărturisiri interesate ale părților, depuneri contradictorii de martori, clauze încâlcite din diferite înscrisuri. Probațiunea minorei se face întotdeauna în mod intuitiv. Cum altfel, oare, am putea pătrunde sensul intențiilor, ce se voiesc de multe ori ascunse, gesturile abia schițate, recunoașterile evazive, încheștările confuze de voințe, impulsurile interioare? Interpretii se găsesc de cele mai multe ori în fața unei semiobscurități a faptelor și a volițiunilor, în fața căreia rațiunea logică, armătura geometrică externă a cunoașterii, rămâne neputincioasă. (...) Numai intuiția, ca o firească prelungire a acestuia [a vitalului] în ordinea morală a acțiunii, se poate întoarce asupra vitalului, spre a coincide cu ceea ce el are inexprimabil pe cale deductivă”⁶⁵.

În lumina celor citate mai sus, considerăm că în interpretarea stării de fapt intuiția originară suplinește adesea incapacitatea intuiției intelectuale și a rațiunii de a conduce interpretul până la capăt pe drumul căutării adevărului factic. Cu toate acestea, rolul celor două instrumente nu trebuie subestimat. Rațiunea și intuiția intelectuală contribuie la formarea unei succesiuni logice a evenimentelor și a unui scenariu plauzibil al stării de fapt. Totuși, în multe situații, simpla înlănțuire logică a unor elemente factuale nu reflectă în întregime realitatea stării de fapt. Prin intermediul intuiției, interpretul dobândește capacitatea de a vedea ce se află în spatele faptelor obiective, ajungând la esența situației factuale.

În acest sens, apreciem că intuiția originară joacă un rol important în sesizarea laturii subiective a stărilor de fapt. Chiar dacă în cunoașterea

acestei laturi se pornește de la analiza unor elemente obiective⁶⁶, simpla analiză logică a acestora nu conduce întotdeauna la înțelegerea motivațiilor, intențiilor sau atitudinilor care caracterizează persoanele implicate într-o situație litigioasă. În acest context, precizăm că pot exista stări de fapt având o latură obiectivă identică, dar o latură subiectivă diferită. În astfel de situații, cunoașterea intuitivă devine crucială pentru sesizarea laturii subiective.

Pentru a clarifica cele afirmate vom prezenta un exemplu, făcând referire la cauza *M. C. c. Bulgaria*⁶⁷. În această cauză, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a sancționat statul bulgar pentru modalitatea de interpretare a infracțiunii de viol. În speță, reclamanta, în vârstă de 14 ani, a fost de acord să însoțească doi bărbați cu mașina la o discotecă dintr-un oraș apropiat. În timpul drumului de întoarcere, cei doi bărbați au oprit pentru a înota într-un bazin, în pofida obiecțiilor reclamantei, care a rămas în mașină. Unul dintre ei s-a întors singur în mașină și a întreținut relații sexuale cu aceasta împotriva voinței ei, în timp ce victima plângea. Ulterior, reclamanta a fost dusă la domiciliul unei cunoștințe a celor doi, unde al doilea bărbat a obligat-o să întrețină relații sexuale cu el. Semnele de violență identificate pe corpul reclamantei au fost minore, motiv pentru care parchetul a considerat că victima nu a opus rezistență și a dispus încetarea anchetei în discuție. Analizând evoluțiile din dreptul internațional penal, precum și din psihologie, potrivit cărora nu toate victimele violului au capacitatea psihologică de a reacționa violent la viol, Curtea a stabilit că abordarea din dreptul intern, care impunea proba rezistenței fizice a victimei în toate cazurile, risca să lase nesancționate anumite forme de viol. Curtea a observat că autoritățile naționale au transformat rezistența victimei într-un element definitoriu al infracțiunii, deși ancheta ar fi trebuit să se concentreze asupra lipsei consimțământului.

Se poate astfel observa că în această cauză, procurorul, concentrându-și atenția asupra unui element obiectiv, de suprafață al stării de fapt – absența rezistenței violente a victimei – a omis să depună eforturi pentru a cunoaște realitatea în profunzime și a descoperi, în acest caz, lipsa consimțământului victimei. Subliniem în acest sens că o cunoaștere profundă a realității nu poate avea loc decât prin disponibilitatea interpretului de a privi dincolo de aparențe și de a sonda intuitiv persoanele implicate prin studierea lor atentă. De asemenea, pentru dezvoltarea cunoașterii intuitive în ceea ce privește interpretarea stării de fapt este necesară debarasarea de mentalități și prejudecăți, prin adoptarea unei atitudini neutre de deschidere față de realitatea exterioară. Este necesar astfel ca interpretul să dobândească aptitudinea de a-și concentra atenția din interior spre exterior pentru a sesiza realitatea așa cum este ea, și nu în forma denaturată de ideile sale preconcepute.

În acest context, precizăm că o abordare neutră a interpretării stării de fapt include analiza globală a elementelor factuale. În cauza *M. C. c. Bulgaria*, procurorul a omis să ia în considerare alte elemente care probau lipsa consimțământului victimei, cum ar fi vârsta sau trăsăturile psihologice ale acesteia, concentrându-se doar asupra absenței rezistenței sale violente. În acest sens, subliniem că înțelegerea intuitivă a stării de fapt se degajă pe fondul analizei probelor în ansamblu. Cunoașterea intuitivă nu poate fi contrară unei interpretări raționale a probelor, dacă aceasta se realizează de pe o poziție de neutralitate, avându-se în vedere întregul context factual. Dimpotrivă, intuiția este un instrument suplimentar față de rațiune care îi oferă interpretului capacitatea de a discerne detalii ce țin de structura interioară a persoanelor implicate, precum și o viziune unitară, de ansamblu asupra stării de fapt. În acest sens, precizăm că o analiză pur rațională a

situației factuale riscă să conducă la o cunoaștere trunchiată a acesteia, având în vedere că rațiunea nu poate percepe direct aspectele de natură subiectivă, ci poate observa doar reflexia acestora în realitatea obiectivă. Pe de altă parte, rațiunea asistată de intuiție oferă o cunoaștere completă și profundă a stării de fapt, având în vedere că prin intermediul intuiției interpretul poate avea acces direct la aspectele de natură subiectivă care caracterizează persoanele implicate în acea stare de fapt.

Importanța intuiției în cunoașterea situației factuale devine și mai evidentă dacă punem în discuție ipoteza în care există două stări de fapt similare sau identice din punct de vedere obiectiv, dar diferite din punct de vedere subiectiv. Astfel, în prima situație, să presupunem că o persoană se opune verbal unui act sexual, dar nu și fizic, datorită faptului că își dă seama că rezistența sa fizică nu are șanse de succes. În a doua situație, o altă persoană, aflată în aceeași circumstanță, se comportă identic, dar opoziția sa verbală față de actul sexual este formală. În măsura în care nu există alte probe care să demonstreze în mod indubitabil absența sau prezența consimțământului, considerăm că rolul intuiției în sesizarea laturii subiective care diferențiază cele două situații este esențial. Astfel, în acest context nu este suficient ca interpretul să analizeze exclusiv rațional comportamentul persoanelor implicate și declarațiile acestora, fiind necesară totodată o abordare intuitivă pentru identificarea adevărului faptic.

Nu în ultimul rând, subliniem că intuiția este cea care îi creează interpretului, la finalul demersului său interpretativ, *convingerea* că o anumită versiune a stării de fapt este cea reală. Rațiunea nu are aptitudinea de a crea convingeri interioare. Ea este instrumentul indispensabil care asistă interpretul pe drumul său în căutarea adevărului faptic, dar nu poate furniza decât versiuni plauzibile sau mai puțin plauzibile ale stării de fapt. Cu

toate acestea, ulterior epuizării resurselor rațiunii, intervine intuiția ca factor suplimentar care creează interpretului o convingere cu privire la realitatea stării de fapt, întemeiată pe demersul său rațional anterior.

Am prezentat, în paragrafele precedente, rolul intuiției originare în cadrul celor trei etape care premerg identificarea soluției interpretative *in concreto* de către judecător. Înainte de a arăta care este rolul intuiției originare în identificarea dreptului natural concret, urmează să analizăm structura procesului care conduce la stabilirea soluției interpretative *in concreto*.

Astfel, soluția în discuție este rezultatul interpretării concrete a normei juridice în lumina stării de fapt elucidate. Atingerea acestui rezultat presupune interpretarea prealabilă a stării de fapt, realizată separat de analiza oricăror elemente de drept, precum și interpretarea abstractă a normei juridice. În acest sens, subliniem că procesul de a ajunge la soluția interpretativă *in concreto* este unul complex, fiind format din numeroase decizii luate de judecător în cadrul fiecăreia dintre cele trei etape menționate anterior. Cu privire la acest aspect, H. L. A. Hart afirmă că „situațiile factuale nu ne așteaptă împăturate și etichetate cu grijă; nici calificarea lor juridică nu este scrisă pe ele pentru a fi pur și simplu citită de judecător. Dimpotrivă, în aplicarea normelor juridice, cineva trebuie să-și asume responsabilitatea de a decide că anumite cuvinte acoperă sau nu o anumită situație, cu toate consecințele practice antrenate de decizia respectivă”⁶⁸.

În acest context, precizăm că fiecare etapă a interpretării judiciare oferă judecătorului o anumită marjă de apreciere care îi permite să ia decizii întemeiate pe intuiție și rațiune. Soluția interpretativă *in concreto* este *decizia finală* care, dintr-un anumit punct de vedere, cuprinde toate deciziile luate anterior în cadrul celorlalte etape ale interpretării judiciare.

În ceea ce privește rolul intuiției originare în identificarea dreptului natural concret, este evident că, pentru stabilirea soluției interpretative echitabile *in concreto*, este necesar ca judecătorul să recurgă la propria sa intuiție cu privire la ceea ce este just, aplicând-o în circumstanțele particulare ale cauzei, cu respectarea limitelor marjei sale de apreciere.

2.2.1 Intuiția intelectuală vs. intuiția originară

În continuare, înainte de aborda rolul conjugat al rațiunii, intuiției intelectuale și intuiției originare în cadrul etapelor interpretării judiciare, urmează să prezentăm câteva asemănări și deosebiri între intuiția intelectuală și cea originară.

Astfel, în ceea ce privește funcționarea lor, cele două tipuri de intuiție se aseamănă. Ambele sunt caracterizate de spontaneitate și de faptul că oferă direcție: gândirii, în cazul intuiției intelectuale, respectiv cunoașterii intuitive, în cazul intuiției originare. Cu toate acestea, spre deosebire de intuiția originară, cea intelectuală are o natură superficială, în sensul că, prin intermediul său, nu pot fi cunoscute în profunzime valorile dreptului natural sau aspectele subiective care caracterizează o persoană. Intuiția intelectuală nu poate conduce decât la o cunoaștere rațională a acestora, neoferind subiectului cunoașterii capacitatea de a le simți sau de a se identifica cu ele.

Deși cele două tipuri de intuiție există din naștere, în fiecare om, în formă potențială, este posibil ca una din ele sau ambele să fie atrofiate. În cazul juriștilor, după cum sugeram anterior, intuiția intelectuală este adesea mult mai dezvoltată decât cea originară. În acest sens, subliniem că o persoană cu o inteligență ridicată, dar cu o intuiție originară atrofiată nu are capacitatea de a simți importanța valorilor dreptului natural, de a discerne în concret justiția de injustiție, de a percepe intuitiv realitatea unei stări de fapt sau de a empatiza cu alte persoane. Din acest motiv, intuiția sa

intelectuală riscă să rămână sterilă sau chiar să producă erori. Spre exemplu, în cauza *M. C. c. Bulgaria* analizată anterior, se poate observa că abordarea pur rațională a interpretării stării de fapt a produs un scenariu al situației factuale coerent din punct de vedere logic la un anumit nivel. Cu toate acestea, abordarea în discuție nu a avut capacitatea de a surprinde esența situației factuale, aflată dincolo de faptele obiective. Dacă interpretul ar fi înțeles la nivelul inimii importanța voinței libere exercitate în domeniul vieții sexuale și ar fi empatizat cu victima în încercarea de a înțelege poziția sa subiectivă, acesta ar fi fost motivat să analizeze mai temeinic starea de fapt, ceea ce ar fi condus la o schimbare a perspectivei sale asupra modului în care trebuie interpretată noțiunea de absență a consimțământului în cazul violului.

În acest context, urmează să mai oferim un exemplu⁶⁹ în scopul de a arăta că o implicare exclusiv intelectuală a judecătorilor în activitatea lor jurisdicțională riscă să rămână sterilă din perspectiva impactului acestora asupra persoanelor cu care intră în contact. În acest sens, am observat în practică judecători care se implică inclusiv la nivelul inimii în activitatea pe care o desfășoară, respectiv judecători care se implică doar intelectual. Cei din prima categorie aleg, printre altele, să trateze persoanele acuzate cu respect, în pofida poziției lor vulnerabile din cadrul procesului penal, încercând totodată să le facă să-și asume responsabilitatea pentru propriile fapte. Această atitudine are un efect pozitiv asupra persoanelor acuzate în ceea ce privește îndreptarea lor încă din timpul procesului penal. Pe de altă parte, judecătorii din categoria opusă tratează persoanele acuzate ca pe niște obiecte în serie, transformând actul de justiție într-un eveniment mort și steril. Atitudinea în discuție lipsește procesul penal de orice impact pozitiv asupra persoanelor acuzate sau asupra celor care asistă la proces. În acest

sens, considerăm că procesele penale conduse de judecători care își implică doar rațiunea în activitatea pe care o desfășoară scad încrederea persoanelor în justiție. Precizăm astfel că persoanele care intră în contact cu sistemul justiției penale au anumite așteptări rezonabile cu privire la modul său de desfășurare, întemeiate pe o aspirație după dreptate neviciată de excesele raționaliste specifice majorității persoanelor cu studii juridice. Drept urmare, persoanele în discuție nu sunt satisfăcute de un act de justiție pur formal. Considerăm în acest sens că ceea ce poate conferi conținut justiției penale este tocmai implicarea personală a judecătorului în activitatea sa jurisdicțională. Dincolo de funcția sa, judecătorul rămâne om, iar o abordare umană a persoanelor cu care intră în contact în timpul exercitării funcției sale contribuie, în opinia noastră, la crearea unei justiții substanțiale.

2.2.2 Îmbinarea intuiției intelectuale, rațiunii și intuiției originare în cadrul interpretării judiciare

În continuare, urmează să analizăm modalitatea în care rațiunea, intuiția intelectuală și intuiția originară conlucrează în cadrul interpretării judiciare. În acest context, precizăm că omul este o ființă unitară, iar cele trei instrumente care îl caracterizează nu pot fi separate decât la nivel conceptual, în practică ele funcționând simultan.

În procesul interpretării abstracte și concrete a normei juridice, intuiția intelectuală este cea care îi oferă primul impuls interpretului, sugerându-i punctul din care să înceapă analiza rațională a normei. În acest sens, reiterăm că nu există un algoritm care să impună o ordine fixă a metodelor de interpretare, aspect care îi permite interpretului să se lase condus de intuiția sa intelectuală în alegerea metodelor în discuție și a ordinii acestora. Totodată, intuiția intelectuală a interpretului inspiră crearea de

argumente în susținerea diverselor variante de interpretare ale textului legal. Pe de altă parte, rațiunea interpretului testează caracterul legitim⁷⁰ și rezonabil al diverselor variantelor de interpretare inspirate de intuiția intelectuală. Simultan, în fundalul activității intelectuale a interpretului, intuiția sa originală testează variantele de interpretare create din perspectiva caracterului lor just, căutând cu perseverență interpretarea care reflectă cel mai fidel valorile dreptului natural. În acest sens, subliniem că, în cele mai multe cazuri, oscilația interpretului între diverse variante de interpretare ale normei se datorează căutării interpretării care corespunde în cea mai mare măsură intuiției sale cu privire la ceea ce este just.

În acest context, subliniem că dacă intuiția intelectuală și intuiția originală nu ar fi necesare în procesul interpretării normelor, algoritmul menționat anterior ar putea fi unul rigid⁷¹, iar judecătorii ar putea fi înlocuiți de roboți în întregime impasibili față de eventualele consecințe absurde⁷² sau injuste ale interpretării lor. Cu toate acestea, nicio persoană nu și-ar dori să fie judecată de un robot tocmai pentru că acesta nu are capacitatea de a sesiza și preveni, în măsura permisă de dreptul pozitiv, o interpretare absurdă sau injustă a legii⁷³. Prin urmare, caracterul imperfect al sistemului legislativ impune necesitatea existenței unei *persoane* care să creeze, cu respectarea limitelor dreptului pozitiv, interpretări juste și rezonabile ale normelor juridice.

Totodată, considerăm că realitatea modului în care se desfășoară interpretarea judiciară demonstrează că abordarea anterior prezentată, în cadrul căreia se acordă un rol important intuiției originare, este singura compatibilă cu natura umană. În acest sens, precizăm că în practică, dacă sunt posibile mai multe variante legitime de interpretare ale normei, majoritatea judecătorilor aleg interpretarea care corespunde în cea mai mare

măsură intuiției personale cu privire la ceea ce este just. Această căutare a justeii interpretări este ghidată de valorile sesizate și asimilate de judecător prin intermediul intuiției sale originare. În demersul său interpretativ, acesta nu poate fi separat de valorile care îl caracterizează. Fiind o creație a judecătorului, interpretarea sa va reflecta valorile în care crede. A-i impune astfel, în condițiile în care sunt posibile mai multe variante legitime de interpretare, să nu o aleagă pe cea considerată ca fiind cea mai justă ar echivala cu transformarea sa într-un robot. Or, în opinia noastră, recurgerea la intuiția personală cu privire la ceea ce este just, cu respectarea limitelor dreptului pozitiv, nu trebuie evitată de judecători. Dimpotrivă, ea trebuie promovată deoarece contribuie la o creștere a calității interpretării judiciare, conducând la evitarea unor soluții interpretative injuste *in concreto*.

În ceea ce privește interpretarea stării de fapt, subliniem că la fundamentul acestui proces se află intuiția originară a judecătorului care îl motivează să caute adevărul faptic, conducându-l totodată în procesul analizării probelor spre realitatea situației factuale. Simultan, judecătorul este condus de intuiția sa intelectuală în demersul rațional de a înțelege starea de fapt și de a crea un scenariu al situației factuale plauzibil din punct de vedere logic. În cadrul acestui demers, intuiția originară joacă rolul de a-i deschide judecătorului perspectiva asupra laturii subiective a situației factuale, inaccesibilă pe cale exclusiv rațională. În acest context, precizăm că rațiunea și intuiția originară conlucrează inclusiv în ceea ce privește verificarea credibilității declarațiilor orale oferite de suspect, de partea vătămată, precum și de martori în cursul procesului penal. Astfel, după cum am afirmat anterior, intuiția originară îi oferă judecătorului o capacitate interioară suplimentară de a discerne adevărul de minciună printr-o conexiune imediată cu persoana care vorbește. În același timp, pe cale

rațională acesta poate sesiza, de exemplu, diverse contradicții care demonstrează că persoana în discuție denaturează adevărul. Nu în ultimul rând, la finalul demersului interpretativ, intuiția originară îi creează judecătorului convingerea că o anumită variantă a stării de fapt este cea reală.

La finele acestei secțiuni, subliniem că intuiția originară este aproape în întregime neglijată în sistemul juridic românesc. Considerăm că această situație se datorează caracterului predominant al formalismului legal, care promovează un model exclusiv rațional și mecanic al interpretării judiciare. Totodată, neglijarea rolului intuiției justului în cadrul interpretării judiciare se datorează preponderenței pozitivismului juridic, care nu are ca scop examinarea caracterului echitabil al normelor juridice sau al interpretării lor, ci doar aplicarea literală a acestora. În acest context, precizăm că pozitivismul juridic actual din România își are, în mare parte, originea în pozitivismul juridic radical specific fostelor state comuniste⁷⁴. Acest curent promova modelul judecătorului-pion, care nu avea dreptul de a pune sub semnul întrebării conținutul dreptului pozitiv pe care avea obligația să îl aplice. Modelul în discuție excludea automat, la nivel conceptual, recurgerea la intuiție, precum și libertatea judecătorului de a decide între mai multe variante legitime de interpretare. În acest sens, considerăm că mentalitatea specifică acestui model a redus la minim incidența intuiției și a libertății de decizie în cadrul interpretării judiciare, fără a le putea însă exclude complet, având în vedere că cele două instrumente menționate sunt indisolubil legate de modalitatea de funcționare a ființelor umane în orice domeniu, inclusiv în cel juridic.

Un exemplu care reflectă, din nefericire, modelul descris mai sus poate fi regăsit în Decizia Curții Constituționale nr. 171/2001⁷⁵. Autorul

excepției de neconstituționalitate a considerat că dispozițiile art. 63 alin. (2) din Codul de procedură penală conform cărora „aprecierea fiecărei probe se face de organul de urmărire penală și de instanța de judecată potrivit *convingerii* lor, formată în urma examinării tuturor probelor administrate și conducându-se după *conștiința*⁷⁶ lor” contravin dispozițiilor art. 124 din Constituție conform cărora „justiția se înfăptuiește în numele legii” și „judecătorii sunt independenți și se supun numai legii”. Curtea a admis excepția, fundamentându-și motivarea pe dezbaterile Adunării Constituante în cadrul cărora s-a respins, cu majoritate de voturi, completarea art. 124 alin. (3) cu sintagma „[...] și intimei lor convingeri”, exprimându-și în acest fel, în mod expres, voința ca judecătorii să se supună „numai legii”, iar nu și „intimei lor convingeri”.

Cu privire la decizia prezentată anterior, precizăm în primul rând că noțiunea de conștiință poate fi echivalată în acest context cu noțiunea de intuiție originară, care are rolul de a ghida organul judiciar în procesul căutării adevărului factic. Totodată, după cum am arătat anterior, în cuprinsul acestei secțiuni, convingerea cu privire la realitatea stării de fapt este produsul intuiției, chiar dacă ea are la bază un demers rațional anterior care include examinarea tuturor probelor administrate.

Înainte de a analiza critic decizia Curții Constituționale, subliniem că ea reflectă o mentalitate privind funcția judecătorului existentă în egală măsură în ceea ce privește rolul său în interpretarea normelor, chiar dacă decizia în discuție se referă doar la aprecierea probelor, ca parte componentă a interpretării stării de fapt.

Astfel, observăm în primul rând că în opinia sa, instanța constituțională face totală abstracție de modalitatea naturală în care funcționează persoanele, negând realitatea faptului că orice demers uman,

inclusiv cel interpretativ, implică o doză de intuiție și de convingere, ca elemente premergătoare luării unor decizii. Negarea în discuție, care simplifică și denaturează procesul interpretării judiciare, își are originea în temerea că noțiunile de intuiție și convingere vor fi utilizate ca justificări pentru interpretări arbitrare. În acest sens, apreciem că negarea unei realități prin eliminarea celor două noțiuni din textul de lege nu este cea mai bună cale pentru reducerea riscului arbitrariului în interpretare⁷⁷. În primul rând, considerăm că majoritatea persoanelor predispuse spre a comite abuzuri în interpretare nu vor fi împiedicate de eliminarea expresiilor în discuție din textul de lege. Pe de altă parte, chiar dacă admitem că eliminarea celor două noțiuni ar descuraja într-o anumită măsură arbitrariul în interpretare, apreciem că o astfel de abordare care promovează modelul judecătorului-pion va produce la rândul său un risc de abuz concretizat în soluții interpretative formaliste și inechitabile *in concreto*.

În al doilea rând, considerăm că decizia Curții Constituționale este criticabilă mai ales prin prisma faptului că promovează modelul judecătorului-robot, lipsit de conștiință și convingeri, caracterizat doar de o rațiune mecanizată. În acest sens, instanța constituțională susține ideea judecătorului impersonal, exprimând astfel în mod implicit neîncrederea sa în *persoana* judecătorului, dotată nu doar cu rațiune, ci și cu conștiință, aptă de a ajunge la convingeri și de a lua decizii. Cu privire la acest aspect, considerăm, în sens contrar, că sistemul juridic ar trebui să aibă încredere în persoanele autorizate să devină judecători, din moment ce s-au calificat în acest sens, fără a face abstracție și fără a se teme de trăsăturile umane care le caracterizează. Reiterăm astfel că motivul pentru care judecătorii sunt preferabili roboților este tocmai acela că, în calitate de ființe umane, aceștia posedă rațiune practică, intuiție, precum și capacitatea de a dobândi

convingeri și de a lua decizii în mod liber. Chiar dacă exercitarea acestor trăsături caracteristice ființelor umane dă naștere inclusiv erorilor – *errare humanum est*, varianta utilizării persoanelor în calitate de judecători rămâne preferabilă variantei utilizării roboților⁷⁸.

Pe de altă parte, spre deosebire de modelul interpretării judiciare promovat de pozitivismul juridic, curentul *iusnaturalist* se remarcă prin promovarea intuiției în interpretare, având în vedere că valorile dreptului natural și soluțiile interpretative echitabile *in concreto* nu pot fi percepute decât intuitiv.

Un exemplu al acestei abordări poate fi întâlnit în lucrarea lui V. V. Georgescu⁷⁹: „*Obiect și metodă în interpretarea dreptului – studiu de metafizică și de logică a juridicității*”⁸⁰, publicat în perioada interbelică. În cuprinsul acestui studiu, se poate observa o perspectivă complet diferită asupra interpretării judiciare, neinfluențată de pozitivismul juridic comunist de origine sovietică, ce urma să acapareze sistemul juridic românesc după cel de-Al Doilea Război Mondial. Studiul în discuție demonstrează că autorii perioadei interbelice⁸¹ nu se temeau de rolul intuiției în interpretarea judiciară, ci o vedeau ca pe o sursă de viață în drept.

Astfel, în lucrarea precitată, V. V. Georgescu promovează o adevărată metodă intuitivă de interpretare a dreptului pe care o numește *metoda prezenței interpretului*⁸². Din dorința de a reda fidel cele expuse de autor, ne permitem să îl cităm *in extenso*:

„Raționalismul juridic în genere și cu deosebire metoda dogmatică au dus și duc încă pe alocuri o luptă înverșunată împotriva acestei prezențe. Nu i s-a permis interpretului multă vreme o altă rațiune, decât aceea impersonală, abstractă a legii și i s-a cerut să recurgă la legal chiar când acesta s-a dovedit neîndestulător în fața unor situații, pe care nu le prevăzuse. I s-a pretins interpretului să fie «obiectiv», adică să se înstrăineze de firea lui omenească, să se împingă singur dinăuntru în afară. S-a vrut astfel să se încredințeze opera de împărțire a dreptății unui om izolat de el însuși, adică desfăcut și de aproapele lui și de Dumnezeu. Metoda intuitivă readuce omenescul în mijlocul juridicității, făcând din ideea de umanitate centrul de interes și de acțiune al dreptului. Metoda prezenței smulge dreptul din repetiția rutinieră a rațiocinației, împingându-l pe drumul libertății și al creației. Ea coboară ce este mai esențial din juridicitate în inima judecătorului, mai cuprinzătoare și mai aproape ea de acțiune, de viață, de Obiect (...)”⁸³.

Cu privire la pasajul anterior citat, subliniem că el comprimă în mod exact ideea principală pe care am încercat să o transmitem în cuprinsul acestei secțiuni. Astfel, „prezența interpretului” presupune ca acesta să își implice persoana interioară prin intermediul intuiției în demersul interpretativ, fără a se eschiva printr-o abordare exclusiv rațională, de tip robotic, din fața asumării deciziilor de natură interpretativă.

Concluzionăm așadar, în același sens cu autorul citat, că intuiția are un rol foarte important în contextul interpretării judiciare. În primul rând, ea contribuie la formarea unui model al judecătorului fundamentat pe libertate, și nu pe supunere oarbă față de lege, înțeleasă în mod greșit, ca drept pozitiv separat de dreptul natural care i-a dat naștere⁸⁴. Astfel, un judecător care se lasă condus de intuiție în activitatea sa de interpretare va fi caracterizat de spontaneitate și originalitate în gândire, de curaj în ceea ce privește asumarea uneia dintre variantele legitime de interpretare ale unui text legal și de empatie față de justițiabili. În mod evident, formarea caracteristicilor enumerate anterior în persoana judecătorului va contribui la

creșterea calității interpretării sale judiciare. Pe de altă parte, dacă judecătorul se lasă condus doar de rațiune, aplicând dreptul pozitiv în mod mecanic, acesta va deveni un robot servil și ușor de manipulat, rigid în gândire și insensibil față de justițiabili⁸⁵, iar soluțiile sale interpretative vor fi formaliste și inechitabile *in concreto*.

La finalul acestei secțiuni, subliniem că rolul intuiției în interpretare poate fi recâștigat prin recunoașterea faptului că partea esențială (definitorie) a omului este inima sa, și nu rațiunea. Aceasta din urmă nu este decât un instrument util în asistarea cunoașterii intuitive, care trebuie să rămână subordonat inimii. În caz contrar, are loc „robotizarea” interpretului, cu consecințe negative în domeniul interpretării judiciare.

3 Interpretarea ca sursă a argumentării juridice

Este bine cunoscut faptul că interpretarea normelor constituie adesea⁸⁶ o sursă interminabilă a argumentării juridice.

Acest fapt se datorează în primul rând naturii limbajului juridic. Astfel, am arătat deja în cuprinsul secțiunii anterioare că limbajul nu poate cuprinde realitatea deoarece are o natură distinctă față de aceasta. Limbajul conține doar simboluri ale realului care trebuie recreate prin interpretare pentru a putea fi aplicate realității. În acest context, legiuitorul utilizează ca tehnică de reglementare formulări cu caracter general în scopul de a fi integrate, în urma interpretării, cât mai multe situații în sfera de aplicabilitate a normelor juridice în conformitate cu obiectivele sociale urmărite prin legiferare. Utilizarea normelor cu caracter general împreună cu nedeterminarea specifică limbajului (cauzată de caracterul flexibil sau polisemantic al unor termeni sau combinații de termeni) conduce la o

neclaritate inerentă normelor juridice⁸⁷, care devine evidentă mai ales în etapa interpretării concrete a normelor. Neclaritatea în discuție va conduce adesea la mai multe variante de interpretare ale normei, iar acestea vor fi susținute prin diverse argumente.

Cu privire la natura argumentelor în discuție, subliniem că interpretul va putea invoca argumente legate de aplicarea diverselor metode și reguli de interpretare⁸⁸, stimulat fiind în acest sens de absența unui algoritm rigid de interpretare, precum și argumente care țin de caracterul echitabil al interpretării sau de consecințele acesteia *in concreto*. În acest context, subliniem că argumentele create în procesul interpretării trebuie să respecte un cadru predeterminat, atât de limitele dreptului pozitiv, cât și de anumite limite acceptabile ale argumentării, care țin de calitatea argumentelor și de coerența lor logică⁸⁹. În limitele acestui cadru, considerăm că interpretul are obligația de a alege varianta de interpretare care transpune cel mai fidel în realitate valorile dreptului natural. Având în vedere limitele anterior menționate, precum și conformitatea interpretării cu dreptul natural, considerăm că în majoritatea cazurilor, se va putea ajunge la concluzia că una dintre variantele de interpretare este „mai corectă” decât celelalte⁹⁰. Subliniem astfel că natura argumentativă a procesului interpretativ nu trebuie privită ca o justificare pentru un relativism nelimitat de natură să aducă atingere securității juridice, ci ca un mod creativ de căutare a variantei optime de interpretare a normei.

În același timp, caracteristica interpretării de a da naștere argumentării juridice și de a fi, într-un sens, definită de aceasta demonstrează apropierea dintre noțiunea interpretării și conceptul de drept, înțeles în sens larg. Astfel, fenomenul juridic este caracterizat de libertatea de a argumenta diverse poziții în favoarea protejării anumitor interese, iar

multe dintre argumentele în discuție sunt legate, direct sau indirect, de probleme interpretative. Prin urmare, pe lângă motivul legat de natura limbajului juridic, interpretarea dă naștere argumentării juridice mai ales datorită faptului că prin intermediul diverselor variante de interpretare pot fi protejate tot atâtea categorii de interese. În realitate, variantele diferite de interpretare ale unei norme ascund adesea interese contradictorii ale interpreților.

În cele din urmă, subliniem că argumentarea în context interpretativ conduce la formarea conținutului normei juridice. Astfel, procesul interpretativ este precedat și inițiat de intuiție, care are totodată rolul de a ghida argumentarea în susținerea diverselor variante legitime de interpretare. La finalul demersului argumentativ, interpretul alege prin intermediul unei decizii interpretative una dintre variantele legitime de interpretare, iar aceasta devine norma juridică *in concreto*. Concluzionăm astfel că, deși interpretarea⁹¹ urmărește descoperirea unui sens unic al normei, în multe cazuri, obiectivul în discuție nu poate fi atins decât ulterior luării în considerare de către interpret a mai multor variante argumentate de interpretare ale normei.

4 Interpretarea ca act de voință

Având în vedere că în prima secțiune a acestui articol, am tratat deja problema interpretării ca act de voință, în continuare ne vom rezuma doar la detalierea unor aspecte deja menționate.

Astfel, am afirmat anterior că în numeroase cazuri, norma juridică poate primi mai multe interpretări legitime⁹², interpretul având responsabilitatea de a alege una din ele. În acest context, subliniem că decizia

interpretativă este ultima etapă a procesului interpretării judiciare. El este pus în mișcare de intuiție, continuă prin exercitarea intuiției și a rațiunii de către interpret, manifestată prin argumentarea mai multor variante de interpretare ale normei, și se finalizează prin alegerea de către interpret a unei singure variante de interpretare.

Cu toate acestea, interpretul nu își exercită libertatea de decizie doar la finalul procesului interpretativ prin alegerea uneia dintre interpretările legitime. Întreg procesul interpretativ se compune din decizii ale interpretului, care conduc la conturarea variantelor legitime de interpretare și, în final, la decizia definitivă cu privire la interpretarea aleasă.

În ceea ce privește conținutul libertății de decizie a interpretului, aceasta se compune în primul rând din libertatea de a alege metodele utilizate pentru interpretarea normei⁹³, având în vedere că nu există un algoritm rigid de interpretare impus de legiuitor⁹⁴. Desigur, aceasta nu înseamnă că libertatea în discuție este nelimitată⁹⁵. Spre exemplu, într-un stat de drept, interpretul nu ar trebui să facă, de regulă, abstracție de o interpretare literală evidentă a normei pentru a oferi prioritate unei interpretări teleologice, dacă scopul urmărit de legiuitor nu se poate deduce în niciun mod din textul normei juridice sau este contrazis de acesta⁹⁶. În acest context, precizăm că libertatea interpretului de a alege metodele utilizate pentru interpretarea normei implică automat obligația acestuia de a le alege pe cele *adecvate*. Totodată, se poate observa că natura adecvată a metodelor alese presupune existența unor repere în raport de care acestea pot fi constatate ca atare. În acest sens, precizăm că reperele respective sunt întotdeauna exterioare textului normei și pot fi traduse prin intermediul mai multor exigențe. Astfel, metodele alese trebuie să conducă la o interpretare echitabilă *in concreto* care să garanteze în același timp securitatea juridică,

efectivitatea normei, precum și implementarea obiectivelor sociale urmărite de legiuitor. Prin urmare, în mod ideal, interpretarea aleasă ar trebui să satisfacă simultan toate exigențele enumerate. Cu toate acestea, într-un sistem de drept pozitiv, imperfect prin definiție, atingerea acestui deziderat în fiecare situație este imposibilă. Adesea, unele dintre exigențele enumerate sunt sacrificate pentru altele, cea mai frecvent întâlnită ipoteză fiind aceea în care echitabilitatea interpretării este sacrificată pentru garantarea securității juridice. Totuși, în pofida imposibilității menționate, considerăm că interpretul trebuie să depună toate diligențele pentru a reuși să găsească cea mai bună soluție interpretativă *in concreto* din perspectiva exigențelor enumerate.

Pe lângă libertatea interpretului de a alege metodele de interpretare, acesta mai beneficiază de o sumă de alte libertăți care pot fi exercitate în cadrul aplicării fiecărei metode. Astfel, în cadrul metodei literale, interpretul are libertatea de a decide sensul cuvintelor, precum și sensul întregii construcții gramaticale care compune norma juridică. În cadrul metodei logice, interpretul are libertatea de a alege tipurile de raționamente utilizate pentru interpretarea normei. În acest context, s-a observat, spre exemplu, că raționamentul *per a contrario* și cel analogic conduc la rezultate contrarii, fără a exista un criteriu pentru momentul în care unul sau altul trebuie să fie aplicat⁹⁷. În opinia noastră, constatarea anterioară demonstrează importanța libertății de decizie a interpretului, care trebuie exercitată în scopul identificării tipului de raționament care contribuie cel mai mult la satisfacerea exigențelor menționate în paragraful anterior. În cadrul metodei sistematice, interpretul decide ce alte prevederi din cadrul aceluiași act normativ sau ce alte acte normative din sistemul legislativ trebuie luate în considerare pentru decelarea sensului normei interpretate. În cadrul

metodei istorice, interpretul alege elementele de istorie legislativă în lumina cărora va cerceta intenția legiuitorului, precum și autoritatea conferită fiecărui element în discuție. Totodată, în urma analizării tuturor elementelor relevante, dacă persistă îndoieli cu privire la intenția reală a legiuitorului, interpretul va avea responsabilitatea de a alege cea mai plauzibilă variantă cu privire la intenția acestuia de la momentul adoptării normei. În cadrul metodei teleologice, interpretul poate descoperi mai multe obiective urmărite de legiuitor și poate alege căruia să îi acorde prioritate prin interpretarea aleasă sau poate decide dacă scopul normei se reflectă suficient în textul acesteia pentru a putea fi transpus în realitate prin interpretarea aleasă.

Astfel, având în vedere conținutul libertății de decizie a interpretului, subliniem că ea este manifestarea unei veritabile puteri discreționare. Numeroasele decizii luate de interpret în cursul procesului interpretării judiciare demonstrează că acesta beneficiază de o marjă de apreciere specifică interpretării tocmai pentru a putea satisface exigențele acesteia⁹⁸.

5 Concluzii

În studiul de față, ne-am propus să clarificăm natura interpretării judiciare ca *act intuitiv și rațional*, ca sursă a *argumentării juridice* și ca *act de voință*, în principal pentru a demonta o anumită mentalitate specifică spațiului juridic românesc, prin intermediul căreia interpretarea nu este percepută suficient ca sursă reală a dreptului. În acest sens, majoritatea persoanelor care funcționează în domeniul juridic au convingerea inconștientă că textul normei juridice este alfa și omega dreptului și că

judecătorul este un simplu robot care aplică un drept preconfigurat de legiuitor.

Cu toate acestea, problema interpretării judiciare este mult mai complexă. Adevărul este că în multe cazuri judecătorul creează dreptul prin interpretare (în mod legitim sau ilegitim) la fel de mult sau chiar mai mult decât legiuitorul.

---

* Asistent universitar, Facultatea de Drept, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, e-mail: cristina.tomulet@law.ubbcluj.ro.

¹ Curent de gândire juridică specific secolelor XIX și XX. În acest sens, a se vedea Douglas LIND, Logic, „Intuition and the Positivist Legacy of H. L.A. Hart”, *SMU Law Review*, Vol. 52, 1999, p. 136.

² *Ibidem*, p. 138.

³ *Ibidem*, p. 136, 138-139. Cu privire la formalismul legal a se vedea și Chris GUTHRIE, Andrew J. WISTRICH, Jeffrey J. RACHLINSKI, „Judicial Intuition”, disponibil la: https://law.vanderbilt.edu/files/archive/Judicial_Intuition.pdf (data ultimei accesări: 15 decembrie 2018), p. 2.

⁴ În acest context, subliniem că intuiția este unul dintre elementele care precede decizia interpretativă a judecătorului. În acest sens, a se vedea Douglas LIND, op. cit., p. 160.

⁵ Douglas LIND, op. cit., pp. 136-137, Chris GUTHRIE, Andrew J. WISTRICH, Jeffrey J. RACHLINSKI, op. cit., p. 2.

⁶ Douglas LIND, op. cit., p. 140.

⁷ *Ibidem*, p. 141. Cu privire la mișcarea dreptului liber a se vedea și Traian POP, *Drept procesual penal. Partea introductivă*, Vol. I, Universul Juridic, 2010, p. 165, respectiv Alexandru OTETELIȘANU, „Este dreptul o știință sau o artă?”, *Revista de Filosofie* nr. 3-4, 1933, pp. 430-431, care a criticat mișcarea în discuție, caracterizând-o ca fiind o concepție anarhică în drept.

⁸ În acest sens, în doctrina interbelică s-a afirmat că „dreptul liber” este arbitrar, periculos și neconstituțional. A se vedea Vasile V. GEORGESCU, „Obiect și metodă în interpretarea dreptului – Studiu de metafizică și de logică a juridicității”, *Pandectele Române*, 1939, p. 64.

⁹ Pentru concizia exprimării, vom considera realismul legal și mișcarea dreptului liber ca aparținând, în sens larg, aceluiași curent.

¹⁰ Douglas LIND, op. cit., p. 137.

¹¹ *Ibidem*, p. 137.

¹² *Ibidem*, p. 148.

¹³ *Ibidem*, p. 149.

¹⁴ Douglas LIND, op. cit., pp. 150-151.

¹⁵ Ca exemplu de caz controversat aflat la frontiera sferei de aplicabilitate a normei juridice, a se vedea problema dacă sustragerea unui lăncșor de la gât prin ruperea acestuia constituie sau nu infracțiunea de tâlhărie (Sergiu BOGDAN, *Drept penal. Partea specială*, Universul Juridic, București, 2009, pp. 245-246). Este evident că această ipoteză nu se încadrează în situațiile standard care pot fi incluse cu ușurință în sfera de aplicabilitate a infracțiunii de tâlhărie, fiind utilă recurgerea la obiectivul normei pentru soluționarea controverselor. Astfel, ipoteza analizată nu poate fi încadrată fără nicio discuție nici în sfera infracțiunii de furt, nici în sfera infracțiunii de tâlhărie deoarece acțiunea de smulgere are prin natura sa un caracter brutal, fără a produce totuși, de regulă, suferințe fizice în sensul art. 193 din Codul penal. În această situație, judecătorul are responsabilitatea de a decide sfera de aplicabilitate a normei prin recurgerea la obiectivul acesteia. Astfel, având în vedere că obiectivul normei care incriminează tâlhăria este sancționarea mai severă a furtului comis prin întrebuițarea de violențe, considerăm că gradul de violență al acțiunii de smulgere este esențial pentru stabilirea sferei de aplicabilitate a normei. În opinia noastră, având în vedere că, de regulă, acțiunea de smulgere nu prezintă un caracter suficient de violent pentru a atrage reținerea infracțiunii de loviri sau alte violențe, fapta ar trebui încadrată în sfera infracțiunii de furt. În același timp, considerăm că modul de comitere a infracțiunii (prin surprinderea victimei) ar trebui avut în vedere de judecător ca factor care să atragă aplicarea unei sancțiuni mai severe.

¹⁶ Ne referim la aplicarea normelor în cât mai multe situații care ar trebui integrate în sfera lor de aplicabilitate pentru atingerea obiectivelor sociale urmărite prin legiferare.

¹⁷ Douglas LIND, op. cit., p. 152.

¹⁸ Ibidem, pp. 153-154.

¹⁹ Ibidem, p. 155.

²⁰ Ibidem, pp. 156-157.

²¹ R. George WRIGHT, „The Role of Intuition in Judicial Decisionmaking”, *Houston Law Review*, No. 42, 2006, p. 1398.

²² În acest context, ne referim la intuiția originară, concept pe care îl vom detalia în prezenta secțiune. Facem această precizare pentru a evita orice confuzie între intuiția originară și cea intelectuală, noțiune care are de-a face exclusiv cu rațiunea și care va fi de asemenea explicată în această secțiune.

²³ Chris GUTHRIE, Andrew J. WISTRICH, Jeffrey J. RACHLINSKI, op. cit., p. 5.

²⁴ Disponibil la: <https://dexonline.ro/definitie/ra%C8%9Biune> (data ultimei accesări: 12 decembrie 2018).

²⁵ În acest sens, în doctrina interbelică s-a afirmat că intuiția dezlănțuie gândirea, dându-i o direcție către obiect. Ea precede rațiunea și o îndrumă. A se vedea Vasile V. GEORGESCU, op. cit., pp. 63-64.

²⁶ Probabil pentru că rolul intuiției în practica judiciară este controversat, considerându-se că o abordare intuitivă a problemelor juridice creează un risc de arbitrar. În acest sens, a se vedea R. George WRIGHT, op. cit., p. 1382.

- ²⁷ R. George WRIGHT, op. cit., p. 1401.
- ²⁸ Astfel de impulsuri automate și arbitrare pot fi întâlnite, spre exemplu, atunci când interpretul este influențat de mentalități sau de prejudecăți. În acest sens, a se vedea R. George WRIGHT, op. cit., p. 1390.
- ²⁹ Chris GUTHRIE, Andrew J. WISTRICH, Jeffrey J. RACHLINSKI, op. cit., p. 1.
- ³⁰ Ibidem, p. 6.
- ³¹ R. George WRIGHT, op. cit., p. 1384, p. 1424.
- ³² Vasile V. GEORGESCU, op. cit., p. 57.
- ³³ A se vedea Andrei PLEȘU, *Despre inimă și alte eseuri*, Humanitas, București, 2017, p. 26. Potrivit autorului „avem, pe de o parte, rațiunea – asimilabilă spiritului de geometrie, gândirii discursive - și, pe de alta, inima – spiritul de finețe, gândirea intuitivă”.
- ³⁴ Am ales denumirea în discuție deoarece intuiția originară există din naștere în orice om într-o formă nealterată, chiar dacă de-a lungul vieții sale ea poate suferi diverse distorsionări din varii motive (mentalități, prejudecăți, decizii de a nu asculta de propria conștiință, compromisuri etc.).
- ³⁵ Ibidem, pp. 20-21.
- ³⁶ Ibidem, p. 29. Sublinierea îi aparține autorului.
- ³⁷ Ibidem, p. 27. Potrivit autorului „înțelepciunea dobândită prin cunoașterea inimii e un amestec de lumină și căldură, spre deosebire de adevărurile strict «intelectuale», care sunt lumină fără căldură”.
- ³⁸ Ilie N. LUNGULESCU, „Arta de a judeca și arta de a interpreta. Exegeza textelor de lege. Greutățile ei. Nevoia unei ermeneutice juridice ca știință de sine stătătoare”, *Pandectele Române*, 1931, p. 207.
- ³⁹ Vasile V. GEORGESCU, op. cit., p. 63. În același sens, A. Pleșu, op. cit., p. 25.
- ⁴⁰ Vasile V. GEORGESCU, op. cit., p. 64.
- ⁴¹ Ibidem, p. 64. Sublinierile ne aparțin.
- ⁴² Spre exemplu, iubirea sau prietenia.
- ⁴³ Dreptul natural abstract este compus dintr-o sumă de principii cu un grad foarte ridicat de generalitate, a căror valoare nu poate fi demonstrată sau contestată, și care reprezintă fundamentul legitim al dreptului pozitiv. Printre principiile dreptului natural abstract se numără: protecția drepturilor individuale, principiul libertății de voință, principiul alegerii binelui și evitării răului, principiul responsabilității, principiul încrederii și principiul echității.
- ⁴⁴ Dreptul natural concret poate fi definit ca fiind soluția interpretativă echitabilă identificată de judecător *in concreto*.
- ⁴⁵ Astfel, am precizat deja că intuiția originară oferă persoanelor capacitatea de a identifica valori, respectiv de a distinge între bine și rău. În contextul de față, justiția e o formă a binelui, iar injustiția o manifestare a răului.
- ⁴⁶ Eric RAYNER, „The Intuition of Justice: Its Processing in Psychoanalytic Therapy and Elsewhere”, *Journal of Contemporary Legal Issues*, Vol. 83, 1995, pp. 85-86.
- ⁴⁷ Eric RAYNER, op. cit., p. 85.

⁴⁸ R. George WRIGHT, op. cit., p. 1391.

⁴⁹ Walter SINNOTT-ARMSTRONG, „Moral Relativity and Intuitionism”, *Philosophical Issues*, No. 12, 2002, pp. 305-306 apud R. George WRIGHT, op. cit., pp. 1395-1396.

⁵⁰ Chris GUTHRIE, Andrew J. WISTRICH, Jeffrey J. RACHLINSKI, op. cit., p. 8.

⁵¹ Vasile V. GEORGESCU, op. cit., p. 63.

⁵² Care poate fi denumită și vocea conștiinței.

⁵³ Desigur că nu este obligatoriu ca actul respectiv să fie neconstituțional sau nelegal, având în vedere că dreptul pozitiv poate fi contrar dreptului natural. Cu toate acestea, în sistemele juridice legitime, există de regulă mecanisme efective de a contesta normele de drept pozitiv contrare dreptului natural, cel puțin prin intermediul procedurilor care se desfășoară în fața instanțelor constituționale.

⁵⁴ În acest sens, a se vedea Douglas LIND, op. cit., pp. 141-142.

⁵⁵ În acest sens, a se vedea Eric RAYNER, op. cit., p. 87.

⁵⁶ Acest tip de interpretare se realizează doar la nivel teoretic, lansându-se diverse variante de interpretare, fără a se pune în discuție probleme de interpretare suplimentare legate de aplicarea normei *in concreto*.

⁵⁷ Acest tip de interpretare se realizează în lumina stării de fapt.

⁵⁸ Precizăm că analiza consecințelor unei anumite interpretări asupra justițiabililor constituie un indiciu important pentru stabilirea caracterului just sau injust al acesteia.

⁵⁹ Etapele interpretării judiciare menționate nu sunt prezentate într-o ordine cronologică, ci într-o ordine cvasialatorie, pornind de la interpretarea normelor juridice înspre interpretarea stării de fapt. Bineînțeles că din punct de vedere cronologic, se impune o interpretare inițială și superficială a stării de fapt pentru a se distinge posibilele norme juridice aplicabile. De asemenea, este important ca după ce a fost identificată norma juridică aplicabilă, aceasta să fie interpretată din punct de vedere abstract separat de interpretarea stării de fapt. De-abia ulterior, va urma interpretarea concretă a normei, după ce sensul abstract al normei și starea de fapt au fost clarificate. Cu toate acestea, în plan real, etapele interpretării judiciare se întrepătrund și se influențează reciproc, existând posibilitatea revenirii la o etapă a interpretării judiciare deja parcursă în cursul soluționării cauzei.

⁶⁰ Reamintim în acest sens cele afirmate anterior, și anume că intuiția originală permite realizarea distincției între bine și rău. În acest caz, adevărul poate fi integrat în categoria binelui, în timp ce minciuna poate fi integrată în categoria răului.

⁶¹ James P. TIMONY, „Demeanor Credibility”, *Catholic University Law Review*, Vol. 49, 2000, p. 921.

⁶² Mark G. FRANK, Melissa A. MENASCO, Maureen O’SULLIVAN, „Human Behavior and Deception Detection”, *Handbook of Science and Technology for Homeland Security*, Vol. 5, J. G. Voeller (ed.), John Wiley & Sons, Inc., 2008, disponibil la: <https://www.cl.cam.ac.uk/~rja14/shb10/frank2.pdf>, (data ultimei accesări: 15 decembrie 2018), p. 3.

⁶³ *Ibidem*, p. 3.

⁶⁴ Autorul se referă la premisa minoră a silogismului judiciar, constând în starea de fapt stabilită de judecător. Premisa majoră este reprezentată de norma de drept care urmează să se aplice stării de fapt, iar concluzia este reprezentată de soluția interpretativă *in concreto* pronunțată de judecător prin intermediul hotărârii judecătorești.

⁶⁵ Vasile V. GEORGESCU, op. cit., p. 56.

⁶⁶ Potrivit adagiului *dolus ex re*.

⁶⁷ Disponibil

la:

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22m.c.%20v.%20bulgaria%22%5D%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%22CHAMBER%22%5D%22itemid%22:%5B%22001-61521%22%5D%7D>, (data ultimei accesări: 12 decembrie 2018).

⁶⁸ Herbert Lionel Adolphus HART, „Positivism and the Separation of Law and Morals”, *Harvard Law Review*, Vol. 71, No. 4, 1958, p. 607.

⁶⁹ Deși nu este direct legat de problema interpretării judiciare.

⁷⁰ Spre exemplu, din perspectiva respectării principiului separației puterilor în stat.

⁷¹ Se poate astfel observa că natura flexibilă a algoritmului interpretării oferă un spațiu de manifestare atât intuiției intelectuale, cât și intuiției originare.

⁷² În acest sens, subliniem că doar prin intermediul intuiției intelectuale poate fi sesizat caracterul absurd al unei interpretări din perspectiva consecințelor sale practice „Rațiunea” mecanizată a unui robot nu ar putea observa un astfel de aspect.

⁷³ În acest sens, a se vedea Tamara ĆAPETA, „Of Judges and Robots” în Marko ILEŠIĆ, *Challenges of Law in Life Reality*, Litteralis, Ljubljana, 2017, pp. 129-142..

⁷⁴ În acest sens, a se vedea Rafał MAŃKO, „Weeds in the Gardens of Justice? The Survival of Hyperpositivism in Polish Legal Culture as a Symptom/Sinhome”, *Pólemos - Journal of Law, Literature and Culture*, Vol. 7, Issue 2, 2013, disponibil la: <http://ssrn.com/abstract=2277857>, (data ultimei accesări: 15 decembrie 2018), p. 218.

⁷⁵ Publicată în M.Of. 387 din 16 iulie 2001.

⁷⁶ Sublinierile ne aparțin.

⁷⁷ Apreciem că acest risc este redus în mod suficient prin obligația judecătorului de a-și motiva hotărârile, precum și prin remediile de natură disciplinară existente în sistemul juridic.

⁷⁸ Pentru detalii, a se vedea Tamara ĆAPETA, op. cit., pp. 129-142.

⁷⁹ Printre publicațiile sale se numără și *Drept și viață. Note pentru o concepție vitalistă asupra dreptului*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1936.

⁸⁰ A se vedea: Vasile V. GEORGESCU, „Obiect și metodă în interpretarea dreptului. Studiu de metafizică și de logică a juridicității”, *Pandectele Române*, 1939.

⁸¹ Alți autori ai perioadei interbelice care promovează rolul intuiției în drept sunt: Alexandru OTETELIȘANU „Este dreptul o știință sau o artă?”, *Revista de Filosofie* nr. 3-4, 1933, p. 445) și Ilie N. LUNGULESCU *Drept și dreptate*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1938, pp. 15-16).

⁸² Vasile V. GEORGESCU, op. cit., p. 71. Sublinierea îi aparține autorului.

⁸³ Ibidem, p. 71.

⁸⁴ Autoritatea legii derivă din conținutul său conform cu dreptul natural. Prin urmare, obligația judecătorului de a se supune legii trebuie înțeleasă ca îndatorirea acestuia de a interpreta dreptul pozitiv în lumina dreptului natural, în măsura permisă de dreptul pozitiv, în condițiile în care este vorba despre un sistem juridic legitim, care oferă mecanisme efective de contestare a dreptului pozitiv contrar dreptului natural.

⁸⁵ Astfel de judecători pot fi întâlniți în statele totalitare.

⁸⁶ Cu excepția situațiilor în care norma juridică este ușor de interpretat și aplicat. Un exemplu de astfel de normă ar fi, spre exemplu „publicarea hotărârii definitive de condamnare se face pe cheltuiala persoanei condamnate, fără a se dezvălui identitatea altor persoane” (art. 70 alin. 3 din Codul penal). În acest sens, subliniem că normele care au o natură procedurală sunt, de regulă, mult mai ușor de interpretat și aplicat decât cele care cuprind incriminări, deoarece infracțiunile constituie realități complexe din punct de vedere faptic și juridic, imposibil de redat pe deplin prin intermediul limbajului juridic.

⁸⁷ Neclaritatea în discuție nu trebuie confundată cu lipsa de previzibilitate a normelor juridice. În acest sens, Curtea Europeană a Drepturilor Omului trasează o distincție clară între cele două concepte. Potrivit Curții, faptul că formularea legilor nu este întotdeauna precisă constituie o consecință logică a faptului că legile sunt de aplicare generală. Necesitatea de a evita rigiditatea excesivă și de a ține pasul cu schimbările sociale conduce adesea la formulări legale care cuprind în mod inevitabil termeni mai mult sau mai puțin vagi, a căror interpretare și aplicare depinde de practica judiciară. De asemenea, Curtea a adăugat că indiferent cât de clară este o prevedere legală, aplicarea sa implică un element inevitabil de interpretare judiciară, din moment ce întotdeauna va fi nevoie de clarificarea unor incertitudini și de adaptarea legii la circumstanțe particulare. O marjă de incertitudine cu privire la aplicabilitatea normei sau faptul că o normă poate primi mai multe interpretări nu atrag automat lipsa de previzibilitate a acesteia. Rolul puterii judiciare este tocmai acela de a risipi astfel de dubii interpretative, luând în considerare evoluțiile din viața de zi cu zi. Pe de altă parte, cerința previzibilității impune ca norma să fie formulată cu suficientă precizie pentru a permite persoanei să își adapteze comportamentul în consecință. Persoana trebuie să poată anticipa, într-o măsură rezonabilă având în vedere circumstanțele date, consecințele pe care le poate avea o anumită acțiune. Cu toate acestea, consecințele în discuție nu trebuie să fie previzibile în mod absolut: experiența a arătat că acest lucru este imposibil. Astfel, din jurisprudența Curții se deduce că lipsa de previzibilitate a unei norme implică un grad de imprecizie mai ridicat decât acela inerent formulării normei și trebuie stabilită *in concreto* în funcție de conținutul normei, de domeniul său de reglementare și de statutul destinatarilor săi. Pentru o trecere în revistă a jurisprudenței Curții cu privire la problema previzibilității normelor, a se vedea hotărârea *Maestri c. Italia*, disponibilă la:

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22maestri%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%222001-61638%22%5D%7D>), (data ultimei accesări: 17 decembrie 2018) §§ 19-32.

⁸⁸ În acest sens, s-a afirmat că regulile de interpretare trebuie privite ca unelte ale argumentării, esența interpretării juridice fiind construirea de argumente. A se vedea James HOLLAND, Julian WEBB, *Learning Legal Rules. A Students' Guide to Legal Method and Reasoning*, Oxford University Press, 2010, pp. 253-255. Subliniem astfel că interpretarea nu este numai o sursă a argumentării juridice, ci se poate chiar considera că procesul interpretării constituie o formă de argumentare, având în vedere că variantele de interpretare avansate de interpret nu pot fi separate de argumentele care le susțin.

⁸⁹ Ibidem, p. 148.

⁹⁰ Ibidem, p. 148. Autorii ajung la această concluzie fără a lua în considerare ca reper conformitatea interpretării cu dreptul natural.

⁹¹ În acest context, ne referim la interpretarea concretă.

⁹² În acest sens, a se vedea Hans KELSEN, *Introduction to the Problems of Legal Theory*, Clarendon Press, Oxford, 1996, pp. 80-81.

⁹³ James HOLLAND, Julian WEBB, op. cit., pp. 144-145.

⁹⁴ Cu privire la acest aspect, s-a afirmat în doctrină că legile pozitive rareori prescriu rânduieii privitoare la operațiunea interpretării. A se vedea Vintilă DONGOROZ, *Drept penal*, Societății Tempus & Asociația română de științe penale, București, 2000, p. 81.

⁹⁵ Deși o atare ordine nu este impusă de legiuitor, ea poate fi impusă de necesitatea respectării principiului statului de drept sau de anumite exigențe de natură logică.

⁹⁶ Prin excepție, s-a considerat în doctrină că în cazul unor erori evidente de redactare a textului care conduc la absurdități sau anihilează scopul legii, metoda literală nu va avea prioritate față de metoda teleologică. A se vedea Florin STRETEANU, *Tratat de drept penal. Partea generală*, Vol. I, C. H. Beck, București, 2008, p. 66, James HOLLAND, Julian WEBB, op. cit., p. 259 și William ESKRIDGE, *Legislation and Statutory Interpretation*, Foundation Press, New York, 2006, pp. 266-267.

⁹⁷ Hans KELSEN, *Doctrina pură a dreptului*, Humanitas, București, 2000, pp. 408-409.

⁹⁸ În acest sens, s-a arătat că determinarea între o normă superioară și actul prin care ea este aplicată nu este niciodată completă și că întotdeauna rămâne un spațiu de apreciere liberă specific interpretării. A se vedea H. Kelsen, *Doctrina pură a dreptului*, (precit.), p. 405.